

GHID DE BUNE PRACTICI
în materia rapoartelor presentințiale

Gabriel OANCEA
expert pe termen scurt
EUTAP 4

Chișinău, aprilie 2017

Cuprins

1.	Precizări preliminare	3
2.	Repere normative	4
3.	Structura referatului presentințial	5
A.	Introducere	5
B.	Sursele de informații	5
1.	Interviul	6
2.	Observația	12
3.	Alegerea surselor de informații	13
C.	Date privind personalitatea bănuțitului, învinuitului sau inculpatului	14
D.	Date privind comportamentul bănuțitului, învinuitului sau inculpatului	20
E.	Factorii care influențează sau pot influența conduita generală a persoanei pentru care a fost solicitată întocmirea referatului	24
F.	Perspectivile de reintegrare în societate	26
4.	Reguli cu privire la redactarea referatului presentințial	27
5.	Reguli procedurale cu privire la întocmirea referatelor presentințiale	28
6.	Asistența și consilierea în cadrul procesului de întocmire a referatului presentințial	28
7.	Concluzii și recomandări	29
	Repere bibliografice	30
	Anexa - Ordinul I.N.P. nr. 238/15.11.2016 cu privire la implementarea la nivel național a programului de asistență psiho-socială la etapa presentințială	31

1. Precizări preliminare

Întocmirea referatului presentințial o regăsim în practica tuturor sistemelor de probațiune, originile acestuia aflându-se în eforturile depuse de către reformatorul John Augustus¹ de a îmbunătăți modalitățile de sancționare a celor aflați în conflict cu legea penală, în scopul sporirii șanselor acestora de reintegrare socială.

În cadrul demersurilor sale, John Augustus avea să colecteze și să furnizeze magistraților informații cu privire la persoana infractorului, mediul social de proveniență al acestuia ori date cu privire la trecutul său infracțional.

Dezvoltările ulterioare înregistrate în domeniul științelor sociale (psihologie, sociologie, asistență socială etc.) aveau să se răsfrângă și în practica întocmirii referatelor de evaluare. Începând cu prima jumătate a secolului XX, acestea au devenit instrumente standardizate, dovedindu-și în timp utilitatea în procesul de individualizare a pedepselor.

În literatura de specialitate (Gorman, Clayton, Shep, & Clayton, 2005) se consideră că sistemele de probațiune au două funcții primordiale: de investigare și de supraveghere, **întocmirea referatelor presentințiale fiind specifică funcției de investigare.**

Scopul referatelor presentințiale este acela de a furniza organelor de urmărire penală, procurorilor sau judecătorilor, într-un *termen util, informații relevante și precise* cu privire la persoana bănuțitului/învinuitului/inculpatului, de natură a-i sprijini în deciziile pe care le iau cu privire la acesta.

Redactarea lor este un demers complex al consilierului de probațiune, care presupune colectarea de informații cu privire la infracțiune și infractor din mai multe surse, interpretarea acestor informații într-o manieră coerentă, folosirea abilităților de intervievare, rezultatul demersurilor fiind un referat presentințial obiectiv, care sprijină pe cel care l-a solicitat în deciziile pe care urmează să le ia în raport cu subiectul evaluării.

¹ John Augustus (1785-1859) supranumit și “părintele probațiunii” a fost un filantrop American, preocupat de îmbunătățirea condiției persoanelor care se aflau în conflict cu legea penală. S-a aflat printre promotorii principiilor aplicării unor sancțiuni mai blânde, de natură a contribui la reintegrarea socială a acestora.

2. Repere normative

La redactarea acestui ghid, au fost avute în vedere următoarele repere normative care ghidează întocmirea referatelor presentințiale în sistemul de probațiune din Republica Moldova:

1. Codul de procedură penală al Republicii Moldova²;
2. Legea nr. 8/2008 cu privire la probațiune, cu modificările și completările ulterioare³;
3. Ordinul Ministrului Justiției (O.M.J.) nr. 560/2008 cu privire la aprobarea condițiilor și formei contractului de acordare a asistenței psihosociale persoanelor liberate din locurile de detenție și a regulilor privind modul de întocmire a referatului presentințial de evaluare a personalității⁴;
4. Ordinul I.N.P. nr. 238/15.11.2016 cu privire la implementarea la nivel național a programului de asistență psiho-socială la etapa presentințială (Anexa 1).

Aceste documente trasează cadrul de acțiune a consilierului de probațiune în întocmirea referatelor.

Potrivit legislației din Republica Moldova, referatele de evaluare sunt solicitate, în mod obligatoriu, de către organul de urmărire penală sau procuror, în cursul urmăririi penale, în cadrul procedurii în cauzele privind minorii (art. 475 C.P.P., art. 8 alin. 3 din Legea nr. 8/2008).

În cazurile cu infractori majori, solicitarea este facultativă, instanța de judecată, procurorul ori organele de urmărire penală putând solicita referatul presentințial, dacă apreciază că informațiile furnizate în cadrul acestuia pot fi utile în procesul decizional.

De asemenea, trebuie subliniat faptul că întocmirea referatului nu este posibilă în situația în care persoana evaluată nu colaborează sau nu este găsită de către consilierul de probațiune. În această situație, consilierul de probațiune înaintează celui care a solicitat referatul o *notă informativă* însoțită de dovezi care atestă situația de fapt constatată și imposibilitatea întocmirii referatului (O.M.J. 560/2008).

² <http://lex.justice.md/md/326970/>

³ <http://lex.justice.md/md/328128/>

⁴ <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=330421>

3. Structura referatului presentințial

Ordinul Ministrului Justiției nr. 560/2008 precizează forma pe care trebuie să o îmbrace referatele presentințiale.

Acestea sunt structurate în șase capitole, după cum urmează:

- A. **Introducere** (numele și prenumele bănuितului, învinuitului sau inculpatului; data, luna și anul nașterii; domiciliul; calificarea juridică a faptei pentru care persoana este bănuितă, învinuită sau inculpată; organul care a solicitat întocmirea referatului; data solicitării întocmirii referatului; numele și prenumele consilierului de probațiune ce a întocmit referatul);
- B. **Sursele de informații;**
- C. **Date privind personalitatea bănuितului, învinuitului sau inculpatului;**
- D. **Date privind comportamentul bănuितului, învinuitului sau inculpatului;**
- E. **Factorii care influențează sau pot influența conduita generală a persoanei pentru care a fost solicitată întocmirea referatului;**
- F. **Perspectivile de reintegrare în societate.**

Toate referatele presentințiale întocmite în cadrul birourilor de probațiune trebuie să respecte aceste prevederi cu privire la forma referatelor, cele șase capitole urmând a fi menționate în mod expres.

A. Introducere

Referitor la modul în care consilierul de probațiune va completa acest capitol, urmează a acorda atenția cuvenită introducerii în mod corect a datelor prevăzute de lege. De asemenea, în situația în care persoana evaluată locuiește la o altă adresă decât cea de domiciliu, fără însă a avea forme legale, urmează a include și această adresă.

B. Sursele de informații

Așa cum s-a precizat anterior, calitatea unui referat presentințial este legată, în primul rând, de modul în care consilierul de probațiune colectează și interpretează informațiile referitoare la subiectul evaluării.

Sursele de informații sunt multiple. În acest sens, O.M.J nr. 560/2008 oferă o serie de repere cu privire la persoanele pe care consilierul le poate contacta, respectiv bănuitul/învinuitul/inculpatul, membrii familiei, prietenii, colegii, școala sau unitatea la care persoana își desfășoară activitatea, precum și orice alte surse de informații utile pentru întocmirea referatului presentințial, cum ar fi psihologi, cadre didactice, asistenți sociali, medici sau oricare alți specialiști.

Mai mult, același act normativ precizează faptul că este **obligatorie realizarea unuia sau mai multor interviuri, după caz, cu subiectul evaluării**, iar dacă acesta nu colaborează la realizarea referatului sau

nu este găsit, consilierul de probațiune înaintează solicitantului o **notă informativă** însoțită de **dovezi** care atestă situația de fapt constatată și imposibilitatea întocmirii referatului.

De asemenea, pe lângă interviurile realizate cu aceste persoane, consilierul de probațiune în activitatea sa de colectare a informațiilor urmează a consulta o serie de **documente** care privesc persoana evaluată.

Unele din aceste documente pot fi puse la dispoziția consilierului chiar de către bănuțit/învinuit/inculpat (de exemplu, documente cu privire la starea de sănătate, veniturile familiei etc.), iar altele pot fi obținute de către consilierul de probațiune de la diferite instituții (școală, autorități locale, poliție etc.).

Este important de menționat faptul că, dincolo de volumul informațiilor colectate de către consilierul de probațiune (număr de persoane intervievate sau documente consultate), mult mai relevantă este **calitatea informațiilor** pe care acesta le obține în cadrul demersurilor sale.

În cadrul acțiunilor sale de strângere a informațiilor, consilierul de probațiune utilizează, preponderent, două metode, respectiv **interviul** și **observația**.

1. Interviul

Referitor la interviu, ca metodă de obținere a datelor, acesta a fost definit ca fiind o *serie de întrebări adresate oral de către o persoană (interviewator) unei alte persoane (respondent)* (Lawson & Garrod, 2001).

În literatura de specialitate au fost identificate **două tipuri de interviuri**, diferențiate în funcție de nivelul de structurare al întrebărilor (Browne, 2011):

1. *Interviul structurat*, desfășurat pe baza unui **ghid de interviu** predefinit, caracterizat printr-un nivel înalt de structurare, interviuatorul neavând posibilitatea de a interveni în schimbarea succesiunii întrebărilor ori de a adresa întrebări suplimentare față de cele prevăzute în ghidul de interviu;
2. *Interviul nestructurat, informal sau în profunzime* care are la bază un set de arii de investigație, interviuatorul formulând preponderent întrebări deschise persoanei intervievate, încurajând-o să își prezinte opiniile, gândurile sau sentimentele. Acesta este tipul de interviu utilizat preponderent în activitatea de probațiune presentințială.

Referitor la modul de desfășurare a interviului, consilierul de probațiune trebuie să aibă în vedere respectarea unor **reguli**:

NU JUDECAȚI!

Persoana evaluată se află în fața consilierului de probațiune întrucât acest lucru a fost solicitat de către un organ din cadrul sistemului de justiție penală (poliție, procuror sau judecător), în vederea realizării unei evaluări obiective. În momentul în care persoana evaluată se simte judecată/etichetată de către consilier, aceasta va adopta o atitudine defensivă în raport cu consilierul, fapt de natură a afecta calitatea informațiilor furnizate în cadrul evaluării. **Consilierul de probațiune nu este desemnat să stabilească adevărul obiectiv cu privire la modul de comitere a infracțiunii** pentru care subiectul evaluării este cercetat penal/judecat. Primordial, rolul consilierului este acela de a furniza informații cu privire la persoana subiectului, nevoile criminogene cu care se confruntă ori eventualele obstacole în cadrul procesului de reintegrare socială

EXPLICAȚI CINE SUNTEȚI ȘI CARE ESTE ROLUL VOSTRU.

ASIGURAȚI-VĂ CĂ PERSOANELE INTERVIEWATE AU ÎNȚELES!

De multe ori subiecții referatului manifestă reticență în a colabora cu consilierul de probațiune deoarece nu înțeleg foarte bine care este rolul acestuia și nici importanța referatului în cadrul procedurilor judiciare. Consilierul de probațiune trebuie să evite formulările imprecise ori să creeze așteptări nerealiste (de exemplu, *judecătorul citind acest referat îți va aplica o sancțiune mai blândă*). Trebuie să aibă în vedere faptul că, de cele mai multe ori, persoana evaluată nu are nici o informație despre probațiune sau despre referatul de evaluare. Uneori, chiar are o percepție deformată (de exemplu, poate considera că, dacă cei care au solicitat referatul, află că are o situație materială precară nu va mai fi pedepsit). De asemenea, contactul cu instituțiile din sfera justiției penale se poate dovedi a fi unul care induce o stare de stres persoanei evaluate, ceea ce, evident, este de natură a altera acuratețea informațiilor colectate.

Nu există formule predefinite, însă consilierul de probațiune poate avea în vedere utilizarea unei formulări introductive de genul: *Mă numesc....și sunt consilier de probațiune în cadrul biroului de probațiune din.... Vă aflați aici întrucât judecătorul/procurorul/organul de urmărire penală a solicitat întocmirea unui referat presentințial în ceea ce vă privește. Scopul acestuia este de a oferi mai multe informații cu privire la persoana dumneavoastră. Vom discuta în cadrul acestei întrevederi despre familia, educația și experiența profesională a dumneavoastră, grupul de prieteni, problemele cu care vă confrunțați etc.*

Asigurați-vă că persoana din fața voastră a înțeles mesajul pe care i l-ați transmis. Mai mult decât atât, încurajați-o să vă adreseze întrebări cu privire la orice nelămurire pe care o are în raport cu procesul de evaluare.

ASIGURAȚI-VĂ CĂ PERSOANA EVALUATĂ ESTE DISPONIBILĂ PENTRU A COLABORA CU DUMNEAVOASTRĂ!

Așa cum s-a menționat anterior, consilierul are posibilitatea a informa instituția care a solicitat referatul presentințial despre faptul că subiectul a refuzat colaborarea în cadrul procesului de evaluare. Or, pentru a-și manifesta refuzul, persoanei evaluate trebuie să i se aducă la cunoștință faptul că are această posibilitate. În nici un caz, aceasta **nu trebuie să aibă sentimentul că este obligată să colaboreze cu consilierul de probațiune** în cadrul procesului de evaluare.

FOLOSIȚI, PREPONDERENT, ÎNTREBĂRI DESCHISE ÎN CADRUL EVALUĂRII!

Utilitatea folosirii de întrebări deschise în cadrul procesului de evaluare a fost evidențiată în repetate rânduri, avantajele fiind reprezentate de faptul că răspunsurile pe care persoana evaluată le oferă sunt cel mai aproape de ceea ce are aceasta în minte, fără a fi influențată într-o manieră substanțială de către persoana care realizează investigația (Foddy, 1994).

Mai mult decât atât, informațiile culese prin folosirea întrebărilor deschise sunt de natură a oferi noi perspective în cadrul procesului de evaluare, dovedindu-și astfel utilitatea în vederea aprofundării investigării realizate de către consilier. Acesta va primi răspunsuri în mod evident diferite atunci când întreabă subiectul evaluării: *ești vinovat?* comparativ cu răspunsul la întrebarea: *spune-mi ce simți/ce trăiri/ce sentimente ai față de?* Evident, nu se poate face abstracție de folosirea întrebărilor închise, însă acestea trebuie să vizeze, preponderent, culegerea de informații factuale, precise. De exemplu: *câți membri are familia ta?*

FIȚI ONEȘTI ÎN RAPORT CU SUBIECTUL EVALUĂRII!

Aceasta înseamnă că nu va trebui să fie făcute de către consilier promisiuni pe care, evident, nu le va putea onora. De exemplu, s-ar putea ca persoanele intervievate să promită furnizarea unor informații, însă cu condiția din partea consilierului de a nu le menționa în cadrul referatului prezentințial. O asemenea propunere trebuie să fie refuzată de către consilier, care urmează a-i transmite subiectului evaluării că dacă dorește ca anumite informații să nu fie cuprinse în cadrul referatului, atunci aceasta să nu le comunice. Aparent, pare a fi o soluție paradoxală, în condițiile în care consilierul simte nevoia de a avea cât mai multe date despre subiectul evaluării. Mai mult, s-ar putea ca acestea să fie unele care privesc detalii intime din viața persoanei evaluate. Cu toate acestea, trebuie să nu piardă din vedere faptul că includerea acestor informații în referatul prezentințial, în ciuda unei promisiuni de nedivulgare, afectează în mod considerabil relația profesională a consilierului cu persoana evaluată. **Orice promisiune pe care o face consilierul de probațiune, poate avea ulterior repercusiuni negative asupra acestuia.** Consilierul nu va putea promite că va face o evaluare pozitivă, că va contacta sau nu anumite persoane/instituții, că va include informații trunchiate sau neadevărate în cadrul raportului pe care îl întocmește etc. Orice asemenea promisiune echivalează cu îngustarea nejustificată a cadrului în care specialistul își desfășoară activitatea și îi afectează credibilitatea sa profesională.

CREAȚI UN CADRU CONFORTABIL ÎN CARE SĂ SE DESFĂȘOARE ACTIVITATEA DE EVALUARE!

În mod tradițional, în literatura de specialitate, atunci când se face referire la contextul în care se derulează un interviu se pune accentul pe cadrul fizic în care are loc activitatea. Se menționează, de exemplu, faptul că interviul trebuie să se desfășoare într-o încăpere în care să nu existe obstacole interpușe între interviuator și respondent (o masă, birou), că atenția persoanei evaluate nu trebuie să fie distrasă de diferite decoruri din cameră, că nu trebuie să existe o diferență între înălțimea scaunelor etc. Aceste sugestii sunt binevenite și trebuie să fie luate în calcul de către consilierul de probațiune atunci când alege locul unde urmează a fi desfășurat interviul. Cu toate acestea, de multe ori, în practica sa consilierul desfășoară interviul în spații care nu îndeplinesc aceste cerințe. Acesta poate să își desfășoare interviul la domiciliul persoanei evaluate, la sediul diferitelor instituții ori chiar în aer liber! Câteodată, nici chiar spațiile din cadrul birourilor de probațiune nu sunt de natură a oferi cele mai bune condiții pentru desfășurarea unui interviu.

Fără a neglija importanța cadrului fizic al desfășurării interviului, consilierul de probațiune trebuie să urmărească, în primul rând, **asigurarea unui confort emoțional al persoanei intervievate**. În acest sens, consilierul de probațiune poate, preliminar interviului, să abordeze cu subiectul evaluat o serie de aspecte generale precum: dacă a fost ușor pentru acesta să găsească sediul biroului, condițiile de călătorie, starea vremii etc.

De multe ori, aceste mici discuții au rolul de a detașa emoțional persoana evaluată și de a diminua stresul procesului de evaluare. De asemenea, inclusiv modul în care sunt realizate prezentarea rolului consilierului și importanța referatului de evaluare sunt de natură de a crea pentru persoana evaluată un sentiment de siguranță.

Pe cât posibil, trebuie să fie create condițiile ca interviul să se desfășoare într-o încăpere în care să nu se afle decât persoana evaluată și cel care realizează evaluarea. Uneori, acest lucru nu este însă posibil, fie întrucât spațiile din birourile de probațiune sunt insuficiente, fie prezența unei alte persoane este necesară ca urmare a existenței unor proceduri (de exemplu, desfășurarea unui interviu într-un penitenciar poate impune prezența unui gardian în cameră). Aceste dificultăți pot fi surmontate în condițiile în care **consilierul acordă toată atenția persoanei evaluate** (menține contact vizual cu aceasta, adresează întrebări de clarificare etc). Pe cât posibil, este de recomandat ca atenția consilierului să nu fie sustrasă de telefoane ori perturbată de către alți colegi pe durata desfășurării evaluării. Totodată, adoptarea unei poziții deschise, relaxate a corpului de către consilier este de natură a facilita interacțiunea cu interlocutorul/interlocutoarii.

NU PREJUDICIAȚI IMAGINEA PERSOANEI EVALUATE PE PARCURSUL STRĂNGERII DE INFORMAȚII!

Întocmirea unui referat prezentințial presupune și colectarea de informații de la alte persoane sau instituții cu care subiectul evaluării s-a aflat sau încă se află în contact. În demersurile sale de contactare a vecinilor, unității școlare la care a fost/este înscris ori a autorităților locale din comunitate, consilierul trebuie să fie atent să nu prejudicieze imaginea persoanei evaluate ori să determine plasarea acesteia într-o situație de excluziune socială, de natură a afecta în mod negativ reintegrarea sa socială. De exemplu, se poate ca instituția de învățământ la care este înscris subiectul evaluării să nu fi fost informată despre problemele legale ale acestuia, existând riscul exmatriculării în situația în care acestea ar fi aflate.

Evident, în aceste cazuri nu există o soluție care să fie adecvată în toate situațiile, consilierul de probațiune urmând a o alege pe cea potrivită în funcție de specificul cazului (de exemplu, poate studia carnetul de note, poate solicita persoanei evaluate să îi aducă o caracterizare întocmită de către diriginte/conducerea școlii etc.). De obicei, consilierul de probațiune se confruntă cu aceste probleme în cazul infracțiunilor cu un grad de pericol social scăzut, care nu au avut o rezonanță socială crescută. De asemenea, în cadrul interacțiunilor sale cu persoane din comunitate (de exemplu, vecini) consilierul trebuie să fie atent cu privire la informațiile pe care le furnizează despre subiectul evaluării. Nu trebuie să fie divulgate mai multe date decât cele care justifică demersul de a discuta cu persoana respectivă.

ASIGURAȚI-VĂ DE FAPTUL CĂ AȚI ÎNȚELES ÎN MOD CORECT CEEA CE VI S-A TRANSMIS

ÎN CADRUL INTERVIULUI!

În primul rând, este recomandat ca în timpul interviului consilierul de probațiune să **facă scurte notițe** cu privire la ceea ce a comunicat persoana interviuată. Evident, consilierul trebuie să evite să se concentreze pentru a consemna integral ceea ce i se comunică, întrucât atenția trebuie să îi fie focalizată pe respondent. Dar aceste notițe sunt utile atunci când va dori să compare anumite informații ori în etapa de scriere a referatului prezentințial. În al doilea rând, atunci când are o serie neclarități cu privire la mesajul transmis, trebuie să adreseze întrebări de clarificare (de exemplu, *dacă am înțeles bine...*). Prin aceste întrebări, se realizează o verificare a afirmațiilor făcute de către subiect în cursul interviului. Nu în ultimul rând, periodic și la finalul interviului va folosi tehnica rezumării pentru a se asigura de acuratețea informațiilor colectate.

O mențiune specială trebuie să fie făcută în legătură cu **interviul telefonic**. În unele situații, consilierul de probațiune nu poate realiza, din diferite motive, interviurile cu sursele de informații față în față, fiind necesar a le realiza telefonic.

În aceste condiții, trebuie să ia în considerare următoarele **limitări pe care le presupunea această formă de interviu**:

Cea mai importantă limitare este reprezentată de faptul că, în relația cu interlocutorul, se utilizează numai comunicarea verbală. În condițiile în care nu are un contact vizual cu acesta, specialistul nu are acces la o serie de informații pe care le poate obține din modul de observare a comunicării non-verbale.

De asemenea, consilierul de probațiune nu poate avea o certitudine cu privire la faptul că persoana interviuată este chiar cea care se prezintă că este.

În cadrul comunicării telefonice, persoanele interviuate se pot concentra mai puțin asupra subiectelor abordate, existând posibilitatea de a fi implicate concomitent în alte activități (gătit, condus autoturismul, navigare pe internet etc.).

În aceste condiții, este de recomandat în practica întocmirii referatului prezentințial să fie utilizat interviul telefonic preponderent pentru a obține o serie de date factuale/precise despre persoana evaluată, fără a realiza o investigație a personalității acesteia.

2. Observația

O serie de informații valoroase în cadrul procesului de evaluare pot fi obținute de către consilierul de probațiune și prin metoda **observației**.

Aceasta a fost definită ca fiind un *act de urmărire și descriere cu caracter sistematic a comportamentului și evenimentelor ce au loc în mediul social natural* (Gorman et al., 2005).

În aceste condiții, consilierul de probațiune **nu trebuie să fie concentrat exclusiv asupra mesajului verbal** pe care îl transmit persoanele cu care interacționează, o atenție deosebită urmând a fi acordată elementelor care țin de **comunicarea non-verbală** (poziția corpului, orientarea privirii, îmbrăcămintea etc.).

În unele situații, observarea interacțiunii între persoanele interviuate poate oferi indicii mult mai relevante despre raporturile stabilite între ele, decât ceea ce comunică acestea verbal. De exemplu, în cadrul unui interviu cu subiectul referatului prezentințial și părinții/reprezentantul legal ai acestuia se poate ca aceștia din urmă să se comunice faptul că relația cu fiul/fiica lor este una bună, însă modul în care aceștia interacționează pe durata interviului să transmită informații contrarii (subiectul își întrerupe părinții, este nepoliticos cu aceștia, manifestă desconsiderație etc). În asemenea cazuri, consilierul de probațiune trebuie să pună în discuție observațiile sale, solicitând clarificări (*Spuneți că aveți o relație bună cu fiul/fiica dumneavoastră, însă observ faptul că acesta nu este respectuos/respectuoasă/vă desconsideră*).

Observația se dovedește a fi utilă în obținerea de informații cu ocazia deplasărilor în teren ale consilierului de probațiune. De exemplu, la domiciliul persoanei evaluate, consilierul poate observa că standardul de viață al familiei acestuia este vădit superior în raport cu resursele materiale declarate.

3. Alegerea surselor de informații

O.M.J. nr. 560/2008 oferă o serie de repere utile în alegerea surselor de informații care vor sta la baza întocmirii referatului prezentințial. Consilierul de probațiune, în funcție de specificul cazului, trebuie să decidă însă care surse de informații urmează a fi consultate.

Criteriul primordial care ar trebui să stea la baza alegerii acestuia îl reprezintă **relevanța informațiilor** obținute din consultarea acestor surse.

De exemplu, informațiile cu privire la nivelul educațional sunt importante pentru persoanele care sunt sau ar fi trebuit să fie incluse într-o formă de pregătire școlară (minori sau tineri). Însă contactarea unității de învățământ se dovedește a fi un demers inutil în cazul persoanelor adulte, atunci când de la finalizarea cursurilor școlare s-a scurs o perioadă semnificativă de timp.

În anumite cazuri, contactarea victimei infracțiunii trebuie să fie luată în considerare de către consilierul de probațiune. De exemplu, victima poate reprezenta o sursă importantă de informații în acele situații când anterior au existat o serie de relații între aceasta și autorul infracțiunii (de exemplu, cazuri de violență domestică ori activități infracționale orientate împotriva victimei pentru o anumită perioadă de timp, cum este în cazul infracțiunii de șantaj).

Referitor la contactarea medicilor sau psihologilor, opinia acestora este importantă atunci când subiectul evaluării s-a aflat în evidența lor ca urmare a unor probleme cu impact criminogen. De exemplu, se poate avea în vedere contactarea medicului care a tratat problemele de dependență de narcotice ale persoanei evaluate.

Cu toate acestea, trebuie avut în vedere faptul că, în unele situații, medicii și psihologii se supun unor condiții referitoare la confidențialitatea informațiilor pe care le furnizează despre clienții lor, astfel încât consilierul de probațiune trebuie să fie foarte precis cu privire la datele pe care le solicită. Revenind la exemplul anterior, în cazul unor persoane cu probleme de dependență, informațiile solicitate de către consilier se pot referi la respectarea tratamentului prescris, gradul de motivare a persoanei de a se implica în programele de tratament etc.

În cadrul aceleiași logici, asistenții sociali dintr-o comunitate pot reprezenta surse de informații relevante în condițiile în care persoana evaluată și familia sa s-au aflat în evidența serviciilor sociale locale.

Uneori, chiar colegii din cadrul biroului de probațiune se pot constitui în surse de informații, mai ales în condițiile în care au avut de întocmit rapoarte prezentințiale cu privire la alte persoane din familia inculpatului, coinculpați etc.

O.M.J. nr. 560/2008 face referire și la faptul că trebuie să fie precizate **sursele care nu au putut fi contactate**. În acest caz, consilierul de probațiune va menționa acele surse de informații pe care a

intenționat să le contacteze, întrucât informațiile furnizate de către acestea **ar fi fost relevante** cu privire la persoana evaluată, dar, din diferite motive, nu a reușit să stabilească un contact cu acestea.

În cadrul referatului presentințial consilierul de probațiune va trebui să precizeze demersurile care au fost întreprinse în vederea stabilirea contactului (deplasare în teren, transmiterea unor adrese, încercarea de a contacta telefonic etc.).

Referitor la modul în care consilierul de probațiune va menționa sursele de informații care au stat la baza întocmirii referatului, O.M.J. nr. 560/2008 prevede că acestea vor fi prezentate **sintetic**, indicând-se atât persoanele cu care au avut loc întrevederi, cât și documentele consultate.

Este util să fie menționate de către consilierul de probațiune data și locul unde au fost desfășurate interviurile cu persoanele folosite ca surse de informații (de exemplu, *interviu cu minorul (...), interviu desfășurat la data de (...) la sediul Biroului de Probațiune X.*)

C. Date privind personalitatea bănuțitului, învinuitului sau inculpatului

Cu privire la datele pe care consilierul de probațiune trebuie să le colecteze despre personalitatea bănuțitului, învinuitului sau inculpatului, O.M.J. nr. 560/2008 prevede că **vor fi investigate de către consilierul de probațiune următoarele arii**: mediul familial și social; nivelul de școlarizare; încadrarea în câmpul muncii; cercul de prieteni.

În cadrul acestei secțiuni a referatului presentințial consilierul de probațiune va realiza, în primul rând, o descriere a factorilor din trecut și prezent care au avut un impact semnificativ asupra dezvoltării personalității și comportamentului persoanei evaluate. Consilierul va expune într-o manieră narativă, succintă și, pe cât posibil, într-o ordine cronologică, principalele momente care au marcat evoluția familială și socială a subiectului evaluat.

Totodată, în cadrul demersurilor sale, consilierul de probațiune va căuta să identifice acei **factori care au fost de natură a facilita apariția conflictului cu legea penală (nevoi criminogene)**. Sunt **factori criminogeni**, de exemplu, atitudinile proinfraționale, cercul de prieteni în măsura în care în cadrul acestuia se regăsesc persoane care se află în conflict cu legea penală, problemele legate de abuzul de substanțe sau alte forme de dependență, personalitatea antisocială, insuficienta dezvoltare a abilităților de luare a deciziei ori de rezolvare a problemelor ori incapacitatea persoanei evaluate de control a agresivității/furiei.

În ceea ce privește **analiza mediului familial și social**, consilierul își va concentra atenția asupra unor **elemente precum**: structura familiei, condiții de locuit, ocupațiile părinților și ale celorlalți membri ai familiei, relațiile dintre membrii acesteia, modul în care părinții și-au îndeplinit obligațiile care le reveneau cu privire la creșterea, educarea și supravegherea copiilor, modul în care persoana evaluată și-a asumat obligațiile care îi reveneau în cadrul familiei, evenimente traumatice din cadrul familiei (consum sistematic de alcool, diferite forme de abuz) cu care subiectul evaluării s-a confruntat,

veniturile gospodăriei, modul în care aceste venituri sunt gestionate (dacă, de exemplu, există un buget comun sau fiecare membru al familiei își cheltuie veniturile separat), probleme de ordin material cu care familia se confruntă, existența unor persoane care anterior s-au aflat în conflict cu legea penală etc.

Referitor la situațiile de abuz menționate anterior, acestea pot îmbrăca numeroase forme cărora consilierul de probațiune trebuie să le acorde atenția cuvenită. În practica întocmirii referatului prezentințial consilierul se poate confrunta cu:

- **Abuzul prin neglijare**, care se concretizează prin faptul că familia este incapabilă să asigure o supraveghere adecvată a subiectului evaluării, condițiile de locuit sunt improprii, nu există o preocupare pentru asigurarea accesului la servicii medicale sau sociale, minorul este implicat în a prelua unele roluri în cadrul familiei în detrimentul altor activități (de exemplu, are grijă de frații/surorile sale mai mici în loc să meargă la școală) etc;
- **Abuz emoțional** manifestat prin faptul că subiectului evaluării este supus unor situații de umilire, critică constatată, ignorarea nevoilor afective, respingere etc;
- **Abuz fizic** caracterizat prin aceea că subiectul referatului este victima unor agresiuni fizice (loviri);

Ceea ce este important de reținut este faptul că studiile efectuate în decursul timpului au subliniat **existența unei legături între expunerea la situații de abuz și adoptarea ulterioară a unor comportamente antisociale/infraționale de către victima abuzului**. Aceasta întrucât, pe termen lung, consecințele abuzurilor se concretizează prin stări de depresie, stimă de sine scăzută, consum de alcool/narcotice, instabilitate emoțională, neîncredere, performanțe educaționale/profesionale reduse, incapacitate de gestionare adecvată a stărilor emoționale etc.

Consilierul de probațiune trebuie să își ajusteze demersurile de evaluare în funcție de specificul fiecărui caz. De exemplu, în cazul unui subiect adult care are propria sa familie, accentul urmează a fi pus pe modul în care acesta își îndeplinește obligațiile care îi revin în raport cu familia întemeiată, în timp ce în cazul unui minor sau tânăr consilierul de probațiune va acorda atenție asupra modului în care părinții acestuia și-au îndeplinit obligațiile ce le revin în raport cu acesta.

În aceste condiții, **judicata profesională a consilierului de probațiune precum și experiența sa se constituie în elemente esențiale în cadrul procesului de selectare a faptelor care sunt relevante în procesul de înțelegere a circumstanțelor care caracterizează mediul familial și social al persoanei evaluate.**

În unele cazuri, atât persoana evaluată, cât și familia acesteia caută să prezinte o situație “cosmetizată” a relațiilor stabilite în familie. Mai ales, în astfel de circumstanțe, **consilierul trebuie să evite întrebările închise** (de exemplu, *relațiile dintre dumneavoastră sunt bune?*), **fiind necesar să utilizeze întrebări deschise**, care să le ofere posibilitatea respondenților de a formula răspunsuri cât mai ample (*Cum ați descrie relațiile dintre dumneavoastră și fiul/fiica dumneavoastră?*).

Câteodată, este posibil ca în cadrul interviului să fie făcute, în trecut, o serie de **observații, care urmează a fi analizate de către consilier în detaliu**, atunci când apreciază că acestea pot fi importante în procesul de analizare a problemelor cu care subiectul se confruntă. De exemplu, părinții pot relata că s-a întâmplat ca fiul/fiica lor a plecat de acasă, fără să îi anunțe. În această situație, consilierul va trebui să investigheze această problemă, întrebând dacă acest lucru se întâmplă frecvent, care a fost cea mai mare perioadă cât copilul lor a fost plecat de acasă, ce măsuri au luat, cum a justificat acesta din urmă plecarea etc.

Trebuie subliniat faptul că explorarea cu atenție a acestei arii se constituie într-un premisă esențială a întocmirii unui referat prezentințial util în cadrul procesului de individualizare a unei hotărâri judecătorești, întrucât, **în multe situații, problemele cu legea penală își au originea în cadrul unui proces de socializare defectuos în cadrul familiei.**

Cu toate că de multe ori relatările familiei sau ale persoanei evaluate sunt marcate, în mod firesc, printr-un grad înalt de subiectivitate, consilierul nu trebuie să considere că aproape toate aceste informații nu sunt utile în redactarea referatului prezentințial. Capacitățile consilierului de a observa, de a clarifica anumite aspecte, de a crea o atmosferă destinsă pe durata derulării interviurilor, sunt esențiale în obținerea unor informații relevante/acurate.

Referitor la **nivelul de școlarizare**, consilierul de probațiune urmează a-și focaliza investigația asupra unor arii de evaluare precum numărul claselor absolvite, incidente pe durata școlarizării (absenteism, situații de repetenție, abandon școlar etc.), performanțe educaționale, mod de relaționare a persoanei evaluate cu cadrele didactice și ceilalți colegi etc. Pe lângă demersurile pe care urmează a le întreprinde în relația cu personalul unității de învățământ, consilierul trebuie să surprindă și modul în care familia, respectiv părinții/tutorele, s-au implicat în monitorizarea evoluției educaționale a bănuțului/învinuțului/inculpatului (dacă au menținut în mod constant legătura cu școala, ce demersuri au întreprins atunci când au observat că performanțele școlare ale subiectului sunt modeste sau pentru a rezolva problemele legate de absenteism etc.).

În unele cazuri, situațiile de abandon școlar sunt facilitate de faptul că asupra subiectului referatului se exercită o supraveghere inadecvată, ceea ce este de natură a facilita absenteismul școlar și, ulterior, abandonul. În acest context, este evident că o serie de afirmații ale părinților, conform

căroră au manifestat o preocupare deosebită în raport cu evoluția educațională a fiului/fiicei lor, apar a nu avea o acoperire faptică. **Consilierul de probațiune va putea sublinia în cadrul referatului discrepanțele între cele afirmate de către persoanele intervievate și cele observate** (de exemplu, *deși părinții inculpatului afirmă căinformațiile furnizate de către unitatea de învățământ conturează o imagine contrară. Astfel,.....*)

Atunci când evaluează **încadrarea în câmpul muncii** (experiența profesională) consilierul de probațiune trebuie să aibă în vedere aspecte precum situația actuală (angajat pe durata nedeterminată/determinată, șomaj, loc de muncă fără forme legale, pensionar ori în căutarea unui loc de muncă), experiența la actualul loc de muncă (de cât timp este angajat, dacă se achită de sarcinile încredințate, relațiile stabilite cu colegii și superiorii săi etc), dacă se cunoaște la locul de muncă despre situația sa juridică actuală, eventuale referințe de la angajatorul său ori foști angajatori, calificări profesionale obținute, etc.

Dacă **persoana evaluată este încarcerată**, consilierul de probațiune poate să discute despre opțiunile profesionale pe care aceasta le are în vedere după ce va fi liberat (de exemplu, dacă fostul angajator este dispus să îl reprimească; a fost luată în considerare posibilitatea de a-și găsi un loc de muncă; cum apreciază că perioada de arest îl va afecta din punctul de vedere al reintegrării profesionale etc.). De asemenea, consilierul de probațiune ar putea analiza existența unei experiențe a persoanei evaluate de a colabora cu instituții din comunitate în vederea găsirii unui loc de muncă.

Cercul de prieteni (grupul de egali sau anturajul) al subiectului referatului de evaluare reprezintă, la rândul său, un domeniu cheie care trebuie să fie evaluat cu atenția cuvenită de către consilierul de probațiune. Aceasta întrucât, în multe situații, atunci când discută cu persoana evaluată despre factorii care au condus-o la conflictul cu legea penală, aceasta ne va răspunde succint: *anturajul*.

În unele situații, persoanele evaluate doresc să ne contureze o imagine a lor ca fiind victime ale încrederii mult prea mari pe care au acordat-o persoanelor care formau cercul lor de prieteni.

Ceea ce trebuie să fie reținut este faptul că **relațiile care se stabilesc între subiectul referatului și ceilalți membri ai grupului de egali sunt complexe**.

De cele mai multe ori individul aderă la un grup de egali orientat antisocial întrucât are nevoie de protecția asigurată de către membrii acestuia, mai ales în condițiile în care trăiește în zone cu un potențial criminogen ridicat. În alte cazuri, tinerii din cadrul acestor zone sunt segregati în bande (uneori rivale), astfel încât apartenența la una dintre acestea îi conferă cu grad de siguranță crescut. Alteori, se alătură unor astfel de grupuri întrucât deja unii membri ai familiei fac parte din aceste grupuri infracționale. Mai mult, trebuie luat în considerare și faptul că, pe fondul teribilismului specific vârstei, apartenența la un grup de egali poate conferi un sentiment de superioritate ori poate oferi posibilitatea de a se implica în activități "periculoase". În alte situații, grupul conferă un sentiment de

apartenență, sentiment care îi lipsește în raport cu familia de origine. Alți factori care pot justifica decizia de aderare a persoanei evaluate la un cerc de prieteni/grupuri pot fi reprezentați de o stimă de sine scăzută, lipsa unor realizări personale semnificative etc.

În aceste condiții, consilierul de probațiune trebuie urmărească în investigația sa o serie de aspecte precum: rolul pe care subiectului referatului îl ocupă în ceroului de prieteni, activități desfășurate în cadrul acestuia, timpul pe care și-l petrece împreună cu prietenii, existența unor persoane aflate în conflict cu legea penală, modul în care persoana evaluată apreciază că va reuși pe viitor să gestioneze relația cu aceștia, în cazul în care dorește să limiteze contactul membrii grupului etc.

De asemenea, în cadrul evaluării consilierul de probațiune va evalua și informațiile pe care familia subiectului referatului le are despre prietenii acestuia, respectiv cât de familiari sunt membrii acesteia cu activitățile pe care bănuitul/învinuitul/inculpatul le desfășura în compania prietenilor săi, eventuale activități întreprinse pentru a limita contactul cu ceroul de prieteni etc. Cele menționate anterior, au un caracter strict exemplificativ, consilierul de probațiune în cadrul demersurilor sale, urmând a-și ajusta demersurile în raport cu specificul fiecărui caz.

O serie de date importante pot fi obținute de către consilierul de probațiune și printr-o **observare atentă** a persoanei evaluate. Uneori, de exemplu, unele tatuaje ale acesteia ne pot oferi informații despre apartenența la o anumită bandă. În alte situații, subiectul poate interacționa cu prietenii săi chiar pe durata interviului (mai ales atunci când acesta se desfășoară la locuința subiectului sau chiar în incinta biroului de probațiune).

Deși O.M.J. nr. 560/2008 nu specifică în mod expres, în cadrul evaluării sale cu privire la persoana evaluată, consilierul urmează să includă **informații și cu privire la starea de sănătate sau problemele de dependență** ale acesteia.

Trebuie precizat faptul că, din perspectiva demersului consilierului de probațiune, atenția sa trebuie să fie axată **preponderent pe problemele de sănătate sau de dependență cu impact criminogen**, respectiv asupra celor care exercită o influență directă asupra comportamentului infracțional al persoanei evaluate.

Referitor la **problemele de sănătate**, relevanță din punct de vedere criminogen prezintă cele legate de starea de sănătate mentală și emoțională ale persoanei evaluate. Consilierul de probațiune va avea în vedere evaluarea unor aspecte precum: existența unui eventual diagnostic; dacă subiectul urmează un tratament de specialitate sau, în condițiile în care un asemenea tratament a fost prescris și nu a

fost urmat, motivele care au stat la baza deciziei de abandon (de exemplu, probleme financiare sau neîncrederea în eficiența demersului terapeutic); eventuale tentative de sinucidere; perioade de internare/spitalizare în unități de specialitate. Așa cum s-a precizat anterior, uneori o colaborare a consilierului de probațiune cu specialiștii care s-au implicat în tratamentul persoanei evaluate este importantă pentru o mai precisă cunoaștere a situației acesteia.

Consilierul de probațiune urmează a acorda o **atenție adecvată și problemelor de dependență** ale subiectului referatului presentințial, având în vedere faptul că există o corelație directă între acestea și comportamentul infracțional. Atunci când ne referim la probleme de dependență, nu trebuie să avem în vedere exclusiv dependența de narcotice sau alcool.

Dependența se poate manifesta și în raport cu jocurile de noroc ori vizionarea de materiale pornografice. În unele cazuri, comiterea infracțiunii este justificată de către persoana evaluată ca urmare a faptului că avea nevoie de bani pentru cumpărarea de droguri, iar în alte situații dependența în sine este sancționată de către legea penală (a se vedea cazul infracțiunii de pornografie infantilă).

Este important de reținut faptul că, **în multe situații, persoanele evaluate nu se simt confortabil atunci când sunt întrebate/relatează despre problemele de dependență cu care se confruntă**. Aceasta întrucât, în decursul timpului, din cauza acestora au fost blamate/marginalizate de către familie sau opinia publică, ori s-au confruntat cu excluziunea socială.

Evident, **demersurile consilierului de probațiune de evaluare a problemelor legate de dependență urmează a fi individualizate în funcție de particularitățile fiecărui caz în parte**. De exemplu, pentru consumatorii de narcotice pot fi avute în vedere o serie de aspecte precum: tipul de drog consumat; motivele care au stat la baza debutului în consum; dacă a fost inclus în cadrul unor programe de tratament specializat; durata consumului (de cât timp?); cantitatea de droguri consumată de regulă; frecvența consumului (de câte ori pe zi/pe săptămână?); modul în care consumul a afectat relațiile sociale/familiale ale subiectului referatului presentințial ori evoluția sa educațională sau profesională; modul în care familia îl susține pentru depășirea problemelor; resurse financiare alocate pentru achiziționarea substanțelor și proveniența acestora (împrumuturi, comiterea unor infracțiuni etc.); eventuale probleme de sănătate asociate problemelor de dependență (de exemplu, consumatorii de heroină injectabilă se confruntă adeseori cu afecțiuni precum hepatita C ori HIV). Și în acest caz, colaborarea cu specialiști din comunitate este utilă pentru consilierul de probațiune, mai ales în condițiile în care persoana a fost, la un moment dat, în evidența acestora.

Empatia pe care o va manifesta consilierul este determinantă în crearea unui context în care subiectul evaluării să se simtă în siguranță, nediscriminat, astfel încât să poată relata cu ușurință despre problemele sale de dependență.

În nici un caz nu va începe evaluarea cu întrebări precum *Te droghezi? Îți place să bei?*. Uneori există informații despre problemele de dependență din cadrul dosarului penal, astfel încât interviul poate fi început cu o afirmație precum: *și acum hai să discutăm și despre problemele tale cu...*

Empatia poate fi manifestată și prin folosirea în cadrul interviului a unor expresii precum: *știi că nu este confortabil pentru tine să vorbești despre problemele tale cu....dar, pentru mine, este foarte important să înțeleg mai bine...*

Trebuie să fie evitate întrebările de genul: *Consumi mult alcool? Bei mult?* În aceste situații **este mult mai util să fie făcute referiri la cantitate, acesta fiind un criteriu obiectiv de evaluare**. De exemplu, consilierul de probațiune ar putea să întrebe persoana evaluată: *care este cantitatea de... pe care o consumi de obicei?* Atunci când, în exemplul anterior, este folosit cuvântul *mult*, evident persoana evaluată va oferi un răspuns negativ. Pe de altă parte, acest cuvânt este foarte imprecis. Ceea ce este mult pentru unii, este puțin pentru ceilalți și invers.

D. Date privind comportamentul bănuțului, învinutului sau inculpatului

Referitor la datele privind comportamentul bănuțului, învinutului sau inculpatului, O.M.J. nr. 560/2008 precizează că vor trebui să fie menționate o serie de informații referitoare la trecutul infracțional și comportamentul persoanei *înainte și după* presupusa infracțiune comisă.

Evident, atunci când se face referire la trecutul infracțional trebuie avută în vedere analiza faptului dacă anterior prezentei evaluări subiectul acesteia s-a mai aflat în conflict cu legea penală. Nu este necesar ca acesta să fi fost condamnat definitiv. Uneori, faptul că persoana evaluată s-a mai aflat în conflict cu legea penală îl aflăm din cadrul documentelor care îl privesc (de exemplu, în solicitarea adresată biroului de probațiune se menționează faptul că acesta este cunoscut cu antecedente penale). În alte situații, acesta s-a mai aflat anterior în evidența biroului de probațiune, fie ca persoană evaluată sau chiar în supraveghere. Informații despre trecutul său infracțional pot fi aflate și din interviurile avute cu reprezentanți ai poliției ori din consultarea fișei de cazier judiciar de la dosarul cauzei.

Ariile pe care consilierul de probațiune urmează a le evalua în legătură cu trecutul infracțional al subiectului referatului presentințial sunt reprezentate de identificarea unui eventual *pattern*/tipar

infracțional, respectiv existența unor **asemănări** în privința modului de operare, a perioadei când sunt comise infracțiunile (zi/noapte), a locului de comitere (spații publice, locuințe etc.). Pot fi luate în considerare: perioada scursă între activitățile infracționale; sancțiunile aplicate; conduita avută pe durata executării pedepselor etc.

Referitor la infracțiunea/infracțiunile pentru care organul de urmărire penală/procurorul/judecătorul a solicitat referatul prezentințial, consilierul de probațiune urmează a realiza ceea ce în termeni de specialitate se numește **analiza infracțiunii**.

Se impun a fi făcute o serie de precizări preliminare referitoare la această arie de evaluare.

În primul rând, atunci când se face referire la analiza infracțiunii **nu se are în vedere o descriere a modului cum a fost comisă infracțiunea**. Acest lucru este realizat de către polițist/procuror/judecător.

Ceea ce consilierul de probațiune trebuie să încerce să realizeze în referatul prezentințial este să ofere un răspuns la întrebarea: *de ce a fost comisă infracțiunea?* Având în vedere expertiza pe care consilierul de probațiune o are în domeniile socio-umane (sociologie, psihologie ori asistență socială) acesta poate oferi în cadrul referatului prezentințial o **analiză a factorilor care au fost de natură a favoriza apariția comportamentului infracțional**.

Uneori, o serie de factori relevanți din acest punct de vedere au fost precizați deja în cadrul referatului, în cuprinsul capitolului referitor la persoana bănuțitului/învinuitului/inculpatului. De exemplu, problemele cu narcoticele, valorile promovate în cadrul cercului de prieteni, lipsa unei preocupări substanțiale din partea familiei cu privire la creșterea, educarea sau supravegherea subiectului ori existența unor modele de comportament negative în mediul familial de proveniență etc.

Atunci când realizează însă analiza infracțiunii, consilierul de probațiune **urmează a oferi un set de informații suplimentare care vizează explorarea capacităților cognitive/rezolvative ale subiectului referatului**. De exemplu, în cadrul interviului/interviurilor cu acesta, consilierul de probațiune trebuie să urmărească: dacă la momentul acțiunilor/inacțiunilor sale ilicite persoana evaluată a avut în vedere faptul că va putea avea de suferit o serie de consecințe de ordin legal; analiza acestora în termeni de pierdere-câștig, ce strategii ar fi trebuit să adopte pentru evitarea implicării sale în activitatea infracțională; consecințele comportamentului infracțional asupra sa/familiei sale etc.

De exemplu, consilierul de probațiune poate întreba persoana evaluată: *Ce ai câștigat din comiterea acestei fapte?* Câștigul poate fi reprezentat de admirația prietenilor, sumele de bani obținute, starea de bine etc. Referitor la **pierderi**, acestea pot fi reprezentate de încrederea părinților, faptul că trebuie să suporte rigorile arestului ori pierderea locului de muncă. Foarte important este ca după ce persoana evaluată identifică pierderile/câștigurile să fie solicitat de către consilier să realizeze

o **balanță**. Dacă ar fi să pună într-o parte a balanței câștigurile, iar în cealaltă pierderile în ce parte va înclina balanța? Este important acest exercițiu, întrucât dacă subiectul va identifica mai degrabă beneficiile decât pierderile, acest fapt dovedește că riscul acestuia a mai intra în conflict cu legea penală este unul semnificativ.

De asemenea, în cadrul demersului consilierului de probațiune de a analiza infracțiunea, trebuie să aibă în vedere și o **evaluare a impactului pe care subiectul evaluării apreciază că l-a avut asupra victimei activitatea sa infracțională**.

Acest demers, se dovedește a fi unul **relevant** mai ales din perspectiva evidențierii existenței **empatiei** persoanei evaluate în raport cu victima. Consilierul de probațiune poate avea în vedere analiza percepției subiectului cu privire la prejudiciile suferite de către victimă ca urmare a activității infracționale, respectiv pierderi materiale ori instaurarea unui sentiment de insecuritate.

Uneori, se poate întâmpla ca persoana evaluată să nege existența unui impact al activităților sale infracționale ori să dorească să se prezinte pe sine ca o victimă, ceea ce denotă, evident, **un nivel redus al empatiei**. Așa cum precizam anterior, consilierul de probațiune poate avea în vedere, în unele cazuri, realizarea unui interviu cu victima infracțiunii pentru a putea introduce și perspectiva acesteia în cadrul evaluării.

Un alt aspect care trebuie subliniat este legat de faptul că analiza infracțiunii în cadrul referatului prezentințial **nu încalcă prezumția de nevinovăție** de care se bucură persoana evaluată în cadrul procedurilor penale.

Evident, numai instanța de judecată se poate pronunța cu privire la vinovăția sau nevinovăția persoanei evaluate. Însă, a aborda în cadrul interviului probleme legate de implicarea în activitatea infracțională nu înseamnă că îi este încălcată pe această cale prezumția instituită de lege.

Se poate întâmpla ca subiectul **să nu recunoască** comiterea faptelor pentru care este cercetată penal sau judecată, iar în această situație, **poziția consilierului de probațiune nu trebuie să fie una de confruntare**, de a o chestiona cu privire la poziția adoptată, în ciuda dovezilor care există la dosarul penal.

Atitudinea pe care o adoptă persoana evaluată este influențată în mod covârșitor de modul în care consilierul de probațiune relaționează cu aceasta în cadrul procesului de evaluare. Atunci când se realizează o analiză a infracțiunii **nu trebuie să fie adresate întrebări precum *De ce ai furat?* sau *Te consideri vinovat?*** întrucât persoana evaluată confruntată cu aceste întrebări directe va adopta, aproape întotdeauna, o atitudine de negare sau minimizare a implicării sale.

Este de recomandat pentru consilierul de probațiune să înceapă evaluarea folosind întrebări deschise, care oferă subiectului posibilitatea de a ne oferi răspunsuri mult mai nuanțate, de natură a reflecta mai acurat experiența sa. De exemplu, îi poate fi adresată o întrebare precum *spune-mi ce s-a întâmplat de ai ajuns în situația de a avea un dosar penal?*

Un model util în analiza infracțiunii este reprezentat de **modelul ACC (Antecedente – Comportament – Consecințe)**.

Antecedente	Comportament	Consecințe
<p>Antecedentele se referă la ceea ce s-a întâmplat înainte de a fi comisă infracțiunea. Reprezintă acele elemente (<i>activatori</i>) care au stat la baza adoptării comportamentului infracțional. Acești activatori pot fi reprezentați atât de factori externi (persoane, circumstanțe etc.) cât și de factori interni (gânduri, sentimente etc.)</p>	<p>Se referă la ceea ce infractorul a făcut sub impulsul activatorilor.</p>	<p>Consecințele reprezintă ceea ce s-a întâmplat ulterior adoptării comportamentului. Pot fi atât consecințe negative (procesul penal, prejudiciul produs victimei etc.) cât și pozitive (ruperea relațiilor cu persoanele din cercul de prieteni, înțelegerea importanței analizei consecințelor acțiunilor în care este implicat etc.)</p>
<p><i>Prietenii mi-au spus că putem intra în casa bătrânei deoarece nu este nimeni. M-am gândit că nu este nimic grav în ceea ce vom face. Îmi era teamă, însă aceștia mi-au zis că sunt fraier dacă nu vin cu ei.</i></p>	<p><i>Am intrat în casă și am luat suma de 1000 lei.</i></p>	<p><i>Îmi pare rău de ceea ce s-a întâmplat. Aceștia erau bani pe care bătrâna îi economisise pentru înmormântare. Mi-am dat seama că nu trebuie să am mereu încredere în ceea ce îmi propun prietenii. Nu întotdeauna aceștia îți vor binele. De asemenea, părinții mei sunt dezamăgiți de ceea ce am făcut și nu mai au încrederea pe care o aveau înainte în mine. De atunci stau mai mult în casă.</i></p>

Referitor la evaluarea comportamentului persoanei înainte și după presupusa infracțiune comisă, consilierul de probațiune va urmări să evedențieze dacă au fost realizate o serie de **schimbări** în ceea ce privește stilul de viață al persoanei evaluate, precum și existența unor planuri de viitor **realiste**.

Astfel, consilierul de probațiune urmează a identifica mai ales acele **schimbări care au fost realizate în raport cu factorii cu impact criminogen**.

De exemplu, dacă anterior comiterii infracțiunii persoana evaluată se afla într-o situație de abandon școlar trebuie verificat dacă aceasta a reluat procesul educațional. Se vor urmări totodată și schimbările care au fost făcute la nivelul relațiilor cu persoanele care alcătuiesc cercul de prieteni ori la modul în care părinții inculpatului au realizat o serie de schimbări referitoare la modul în care se implică în cadrul procesului de creștere, educare și supraveghere a subiectului evaluării.

Felul în care persoana evaluată își conturează planurile de viitor este de natură a oferi o serie de indicii valoroase cu privire la modul în care aceasta și-a internalizat experiența de viață rezultată din încălcarea legii și este decisă să realizeze acele schimbări de natură a facilita reintegrarea sa socială.

Ceea ce trebuie să urmărească consilierul de probațiune este **realismul planurilor de viitor ale subiectului evaluării în raport cu resursele interne și externe ale acestuia**, precum și caracterul lor specific. Mai mult, consilierul de probațiune va urmări să evidențieze și dacă aceasta și-a dezvoltat o serie de **strategii** în vederea implementării lor.

De exemplu, persoana supravegheată deși nu are o experiență lucrativă relevantă ori o calificare adecvată, ne relatează că intenționează să se implice în activități care necesită un nivel înalt de pregătire profesională. Consilierul îi poate adresa o serie de întrebări precum *Spune-mi, cum crezi că ai să reușești aceasta?* sau *Spune-mi mai multe despre ce intenționezi să faci în acest sens?*

E. Factorii care influențează sau pot influența conduita generală a persoanei pentru care a fost solicitată întocmirea referatului

Referitor la această categorie de factori, O.M.J. nr. 560/2008 precizează faptul că vor fi avuți în vedere acei factori de natură să inhibe sau să accentueze dezvoltarea comportamentului infracțional. Este o secțiune a referatului prezentințial cu un pronunțat caracter sintetic, acești factori urmând a fi extrași/identificați în cadrul informațiilor furnizate anterior.

Nu pot fi create liste cu asemenea categorii de factori, identificarea acestora fiind, strict, rezultatul activității de analiză a informațiilor obținute de către consilierul de probațiune. Cu toate acestea, faptul că legea precizează că **factorii trebuie să fie în relație cu comportamentul infracțional al persoanei evaluate** este de natură a restrânge într-o manieră semnificativă zona de analiză a consilierului de probațiune.

De exemplu, consilierul de probațiune precizează în cadrul referatului faptul că persoana evaluată nu are un loc de muncă. Lipsa unui loc de muncă poate reprezenta un factor de natură a accentua dezvoltarea comportamentului infracțional în condițiile în care infracțiunea pentru care subiectul referatului este cercetat penal/judecat este una de natură patrimonială (furt, tâlhărie), comiterea acesteia fiind justificată ca urmare a lipsei resurselor materiale necesare asigurării subzistenței. Pe de altă parte, în cazul unei infracțiuni de mărturie mincinoasă, comisă din dorința de “a ajuta” un prieten

să nu fie tras la răspundere penală, faptul că persoana evaluată nu are un loc de muncă poate fi irelevant din perspectiva analizei factorilor care stau la baza adoptării unui comportament infracțional.

În aceste circumstanțe, este evident faptul că lipsa locului de muncă este de natură a expune subiectul și pe viitor posibilității de a mai comite asemenea fapte. Nu însă întotdeauna lipsa unui loc de muncă este de natură a accentua dezvoltarea comportamentului infracțional. În cazul altor infracțiuni, această problemă devine irelevantă în analiza pe care o întreprinde consilierul de probațiune (de exemplu, în cazul unei infracțiuni de violare de domiciliu, comisă pe fondul unor dispute între vecini).

Se recomandă ca atunci când realizează analiza, consilierul de probațiune **să nu se limiteze numai la simpla precizare a factorului**, ci să realizeze și o **analiză succintă** a modului în care acesta influențează pozitiv sau negativ conduita generală a persoanei evaluate.

Revenind la exemplul anterior, consilierul de probațiune **nu** trebuie să menționeze **doar absența unui loc de muncă**, urmând a dezvolta informația furnizată, în sensul că *absența unui loc de muncă reprezintă un factor de natură a influența în mod negativ conduita generală a persoanei evaluate, întrucât aceasta este lipsită de posibilități licite de asigurare a subsistenței, ceea ce este de natură a o expune și pe viitor unor situații similare cu cele care au stat la baza implicării infracționale din prezentul dosar penal. Mai mult, lipsa locului de muncă este de natură a determina existența unui timp liber pe care persoana evaluată și-l petrece de o manieră neconstructivă în compania cercului de prieteni.*

Un alt aspect important care trebuie avut în vedere atunci când este realizată analiza acestor factori, este faptul că, atunci când îi menționează, consilierul de probațiune trebuie **să fi furnizat anterior dovezile necesare** care justifică luarea în considerare a factorilor respectivi. De exemplu, nu se poate menționa lipsa unui loc de muncă ca factor negativ, dacă anterior în cuprinsul referatului nu a fost făcută nici o referire la această problemă cu care subiectul se confruntă.

Sau, atunci când se face referire la existența *suportului/sprijinului material și moral al familiei* ca factor pozitiv, trebuie să fi fost furnizate în cadrul secțiunii referitoare la informații despre persoana bănuțului/învinuțului/inculpatului dovezi în acest sens (faptul că acesta este susținut financiar, că a existat o preocupare permanentă referitoare la creșterea, educarea sau supravegherea sa, că este sprijinit de către familie în depășirea problemelor cu legea penală cu care se confruntă etc.).

Un factor nu poate să figureze concomitent atât ca factor negativ, cât și ca factor pozitiv! De exemplu, nu poate fi menționat ca factor pozitiv suportul din partea din familiei acordat persoanei evaluate, pentru ca ulterior, în cadrul factorilor negativi, să fie specificat că aceasta nu beneficiază de un sprijin moral/material semnificativ din partea familiei.

Totodată, trebuie să fie avută în vedere luarea în considerare **doar** a acelor factori care sunt relevanți, care au un **impact semnificativ asupra conduitei generale a persoanei evaluate**. De exemplu, în cazul unei persoane care are o experiență profesională relevantă și care a dat dovadă de implicare constantă în desfășurarea de activități lucrative este irelevant faptul că în perioada adolescenței performanțele educaționale ale acesteia au fost unele mediocre.

F. Perspectivele de reintegrare în societate

Referitor la această secțiune a referatului prezentințial, O.M.J. nr. 560/2008 furnizează o serie de repere care trebuie să fie avute în vedere de către consilierul de probațiune în analiza pe care o întreprinde.

Acesta trebuie să facă referire la **o serie de aspecte** precum: motivația (dorința) persoanei pentru reabilitare; sprijinul membrilor familiei sau al altor persoane apropiate în vederea reabilitării persoanei; oportunitățile pe care le are persoana în privința efectuării studiilor sau ocupării unui loc de muncă; programele educaționale în care poate fi inclusă persoana în scopul reabilitării.

Perspectivele de reintegrare în societate trebuie să fie formulate de o manieră **sintetică**.

În cadrul acestora, consilierul de probațiune urmează a analiza **resursele interne** (motivație de schimbare) **și externe** (familiale și comunitare) de care persoana evaluată dispune în cadrul procesului de reabilitare. Și în acest caz, trebuie să ca informațiile furnizate să fie **bazate pe dovezi menționate în cadrul referatului**.

Atunci când se face referire la faptul că persoana evaluată prezintă un nivel ridicat al motivației în vederea schimbării comportamentale, acest fapt trebuie să fie justificat prin existența unor demersuri pe care aceasta le-a întreprins deja în acest sens. De exemplu, trebuie să fi fost precizate în cuprinsul referatului aspecte precum faptul că a fost reparat prejudiciul, a întrerupt legăturile cu persoanele care formau cercul de prieteni frecventat la momentul comiterii faptelor, a reluat cursurile școlare etc. **Doar simplele afirmații ale subiectului evaluării conform cărora dorește să se schimbe nu trebuie să fie suficiente** pentru a considera că acesta este motivat în direcția schimbării comportamentale.

La fel, sprijinul familiei de care acesta se bucură în cadrul procesului de schimbare trebuie să fie efectiv. De exemplu, familia se implică mult mai substanțial în monitorizarea evoluției școlare, a cunoașterii persoanelor care formează cercul de prieteni etc.

La nivelul oportunităților educaționale/profesionale pe care le are persoana evaluată, consilierul de probațiune urmează a lua în considerare existența în comunitatea în care locuiește subiectul a unor resurse care să poată fi accesate. Pot fi în vedere, de exemplu, existența unor programe școlare care

să se adreseze persoanelor care se află în situație de abandon școlar, a unor cursuri de calificare profesională sau programe de reconversie profesională etc. Cu toate acestea, consilierul trebuie să se asigure și de **efectivitatea** acestora, respectiv dacă sunt disponibile pe termen scurt, dacă este necesară îndeplinirea de către persoana evaluată a unor criterii (de vârstă, educație, venit etc) pentru a putea fi inclusă în cadrul acestora etc.

Consilierul de probațiune nu trebuie însă în analiza sa să se limiteze doar la aceste aspecte. Nevoile criminogene ale persoanei evaluate nu sunt reprezentate doar la cele care vizează aspectele de ordin educațional sau profesional. În situația în care persoana evaluată se confruntă cu orice alte nevoi criminogene, **consilierul de probațiune urmează a analiza dacă există în comunitate resursele necesare acoperirii acestora**. De exemplu, în situația în care persoana evaluată este dependentă de narcotice trebuie să fie analizată oportunitatea dacă aceasta poate fi inclusă în cadrul unor programe specializate derulate de către instituții/specialiști din comunitate.

De exemplu, consilierul de probațiune poate **recomanda instanței să aibă în vedere impunerea unor obligații care să faciliteze reabilitarea persoanei evaluate** (de exemplu, să urmeze un tratament în caz de alcoolism, narcomanie, toxicomanie sau de boală venerică în conformitate cu prevederile art. 90 alin. 6 lit. c din Codul penal)

Referitor la programele educaționale în scopul reabilitării, acestea pot fi, de exemplu, programe derulate în cadrul birourilor de probațiune.

Faptul că se menționează că persoana evaluată poate fi inclusă, de exemplu, în cadrul unor programe probaționale, **nu înseamnă că se sugerează prin aceasta judecătorului faptul că trebuie aplicată o sancțiune neprivativă de libertate**. Judecătorul, atunci când va aprecia că este cazul să dispună o asemenea sancțiune, poate avea în vedere și obligarea subiectului să participe la programe probaționale (art. 90 alin. 6 lit. f din Codul penal).

4. Reguli cu privire la redactarea referatului presentințial

În redactarea referatului presentințial, consilierul de probațiune trebuie să respecte următoarele reguli:

- a. **Să se asigure de acuratețea informațiilor cuprinse în cadrul referatului de evaluare.** Inserarea de informații care nu sunt conforme realității, a unor opinii care nu sunt bazate pe fapte, sunt de natură a afecta credibilitatea profesională a consilierului de probațiune.
- b. **Referatul trebuie să fie unul obiectiv, concret, clar și coerent.** Caracterul obiectiv al referatului de evaluare este asigurat în condițiile în care consilierul de probațiune nu va

include în cadrul acestuia opinii neargumentate. Referitor la claritatea acestuia, trebuie să fie folosit un limbaj care să excludă utilizarea termenilor de argou, a celor de strictă specialitate ori a unor clișee. Coerența referatului de evaluare derivă din faptul că informația din cadrul acestuia trebuie să fie structurată în jurul ariilor de evaluare, iar la baza concluziilor consilierului trebuie să se afle fapte care au fost menționate în cuprinsul referatului.

- c. **Referatul trebuie să respecte condițiile de formă menționate în actele normative în materia probațiunii.** În condițiile în care forma acestuia este reglementată prin O.M.J nr. 560/2008, consilierul de probațiune nu poate modifica din proprie inițiativă forma referatului, prin includerea sau excluderea unor secțiuni.

5. Reguli procedurale cu privire la întocmirea referatelor presentințiale

O.M.J. nr. 560/2008 prevede următoarele repere procedurale:

- ✓ Șeful biroului de probațiune desemnează consilierul de probațiune responsabil de întocmirea referatului presentințial;
- ✓ Consilierul de probațiune desemnat să întocmească referatul presentințial stabilește imediat, dar nu mai târziu de **3 zile** lucrătoare de la data primirii solicitării **locul, data și ora primei întrevederi cu persoana pentru care s-a solicitat întocmirea referatului;**
- ✓ Referatul presentințial este întocmit de consilierul de probațiune, în baza **uneia sau mai multor întrevederi** cu persoana pentru care s-a solicitat întocmirea acestuia;
- ✓ Referatul presentințial întocmit pe baza informațiilor obținute se semnează de consilierul de probațiune desemnat și se aprobă de șeful biroului de probațiune;
- ✓ Conținutul referatului este adus de către consilierul de probațiune la cunoștința persoanei pentru care s-a solicitat întocmirea acestuia;
- ✓ Referatul presentințial se înaintează în termen de maximum **14 zile lucrătoare** de la data primirii solicitării. În cazul în care procesul de colectare a informațiilor pentru referatul presentințial necesită mai mult timp, termenul poate fi prelungit de către șeful biroului de probațiune cu încă **5 zile** lucrătoare, despre aceasta fiind informată instituția care a solicitat referatul de evaluare.
- ✓ Atunci când subiectul referatului presentințial este un minor, interviul va trebui să se desfășoare în prezența părinților, persoanei care l-a adoptat sau tutorelui.

6. Asistența și consilierea în cadrul procesului de întocmire a referatului presentințial

Paralel cu activitatea de întocmire a referatului presentințial, consilierul de probațiune poate acorda persoanei evaluate asistență psiho-socială în vederea îndrumării subiectului probațiunii către serviciile sociale care l-ar putea sprijini în rezolvarea unor probleme **punctuale** cu care acesta se confruntă. Această activitate se desfășoară în conformitate cu prevederile Ordinului nr. 238/15.11.2016.

De exemplu, pot fi avute în vedere o serie de activități care pot fi desfășurate de către consilier în termenul de 14 zile lucrătoare, precum furnizarea de informații cu privire la resursele din comunitate care pot fi accesate pentru rezolvarea unor probleme cum sunt cele referitoare la programele educaționale din comunitate sau programe de tratament pentru toxicomani, referirea către instituții partenere ale biroului de probațiune etc.

7. Concluzii și recomandări

Atunci când elaborează un referat prezentențiale consilierul de probațiune trebuie să aibă în vedere faptul că modul în care acesta este elaborat, calitatea lui, sunt elemente care stau la baza formării percepției organelor de urmărire penală, procurorilor sau judecătorilor cu privire la profesionalismul personalului de probațiune.

Mai mult, având în vedere importanța referatului în procesul de individualizare a pedepselor, este vital ca la nivelul birourilor de probațiune să existe o preocupare constantă cu privire la **construirea unui dialog profesional permanent** cu reprezentanții instituțiilor din sectorul justiției penale.

Este util să fie realizate **întâlniri de lucru periodice**, în care să fie abordate aspecte practice ale colaborării și să fie evaluate așteptările profesionale ale partenerilor birourilor de probațiune. Deoarece acestea trebuie să fie relevante din perspectiva îmbunătățirii practicii, este necesar ca, preliminar organizării unor astfel de întâlniri, să fie identificate subiectele care urmează a fi dezbătute, prin consultarea atât a consilierilor de probațiune, cât și a partenerilor instituționali. De asemenea, aceste întâlniri reprezintă o excelentă oportunitate de a familiariza instituțiile cu care colaborăm cu privire la activitățile birourilor de probațiune, dificultățile cu care se confruntă, noile proceduri care au fost implementate dar și de a lua la cunoștință care sunt așteptările acestora cu privire la calitatea referatelor de evaluare.

Mai mult, participarea activă a consilierilor de probațiune la ședințele de judecată, în baza prevederilor art. 23 lit. f din Legea nr. 8/2008, în vederea susținerii concluziilor referatelor prezentențiale, este de natură a crește vizibilitatea profesiei în rândul magistraților.

Repere bibliografice

Browne, K. (2011). *An Introduction to Sociology*: Polity Press.

Foddy, W. (1994). *Constructing Questions for Interviews and Questionnaires: Theory and Practice in Social Research*: Cambridge University Press.

Gorman, G. E., Clayton, P. R., Shep, S. J., & Clayton, A. (2005). *Qualitative Research for the Information Professional: A Practical Handbook*: Facet.

Lawson, T., & Garrod, J. (2001). *Dictionary of Sociology*: Fitzroy Dearborn.

Anexa

Ordinul I.N.P. nr. 238/15.11.2016 cu privire la implementarea la nivel național a programului de asistență psiho-socială la etapa presentințială